

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ

**РОЗВИТОК КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК ДОШКІЛЬНИКІВ З
ПОРУШЕНИМ МОВЛЕННЄВИМ РОЗВИТКОМ ЗАСОБАМИ
ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Кваліфікаційна робота (проект)

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

Виконав: студентка 2 курсу 291-м
групи
Спеціальності 016 Спеціальна освіта
Освітньо-професійної (наукової)
програми 016.01 Логопедія
Сікорська Валерія Сергіївна

Керівник канд.пед.наук, доцентка
Ільїна Н.В.
Рецензент к.п.н., доцентка кафедри
спеціальної освіти Миколаївського
національного університету імені
В. О. Сухомлинського
Кисличенко В.А.

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК У ДОШКІЛЬНИКІВ ІЗ ПОРУШЕНИМ МОВЛЕННЄВИМ РОЗВИТКОМ.....	8
1.1 Поняття «комунікативних навичок» та основні закономірності їх формування.....	8
1.2 Особливості розвитку комунікативних навичок у дошкільників із порушеним мовленнєвим розвитком.....	13
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК ДІТЕЙ ІЗ ПОРУШЕНИМ МОВЛЕННЄВИМ РОЗВИТКОМ.....	22
2.1 Методика діагностики рівня сформованості комунікативних умінь і навичок дошкільників.....	22
2.2 Стан сформованості комунікативних умінь дітей дошкільного віку із порушеним мовленнєвим розвитком.....	25
РОЗДІЛ 3. КОРЕКЦІЙНА РОБОТА З РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК ЗАСОБАМИ ГРИ.....	29
3.1 Можливості гри як засобу розвитку комунікативних навичок у дітей із порушеним мовленнєвим розвитком.....	29
3.2 Комплекс ігрових занять, спрямованих на формування комунікативних умінь дошкільників.....	35
3.3 Методичні рекомендації щодо розвитку комунікативних навичок засобами гри.....	40
ВИСНОВКИ.....	46
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	48

ДОДАТКИ.....	54
Додаток А. Методика «Картинки» О.О. Смирної	54
Додаток Б. Анкета для батьків «Ігрова діяльність дитини».....	55
Додаток В. Кодекс академічної доброчесності здобувача вищої освіти Херсонського державного університету.....	59

ВСТУП

Актуальність теми. У сучасному суспільстві дедалі частіше відзначається посилення комунікаційної інфраструктури в житті людей. Формування комунікативної компетентності дітей починається з моменту народження і триває в дошкільних закладах, шкільній освіті та впродовж усього життя. Успішна соціально-психологічна адаптація дітей у суспільстві, самореалізація їхніх можливостей і здібностей залежать від ступеня розвитку їхніх комунікативних навичок. Водночас дослідники зазначають, що недостатня підготовленість комунікативної компетентності дітей призводить до комунікативних труднощів, які важко подолати і які мають серйозні наслідки в процесі дошкільного навчання і виховання.

Здатність спілкуватися з іншими людьми, тобто «комунікативні навички», є необхідним компонентом для самореалізації людини, її успіху в різних видах діяльності. Формування цієї компетентності є важливою умовою успішного психологічного розвитку дитини і водночас одним із головних завдань підготовки до подальшого життя. Багато дітей дошкільного віку з порушеним мовленнєвим розвитком відчують серйозні труднощі у спілкуванні з іншими людьми, особливо з однолітками.

Проблемою вивчення спілкування та комунікативних навичок у дошкільнят займалися такі автори як А.І. Марушевич, В.В. Давидова, Д.Б. Ельконін, А.В.Запорожць, О.О.Леонтєва, Л.Р. Мунірова, С.В. Проняєва, О.Г. Савіна, О.С. Стьопіна, О.А. Черенкова., а питання дослідження комунікативного боку мовленнєвого розвитку в дітей із мовленнєвою патологією, стали предметом вивчення А. М. Богуш, Т. О. Піроженко, Р.Є.Левіна, Т.Б. Філічевою, М.І. Лісіною, Л.Г. Соловйовою, О.С. Павловою, Ю.В. Рібцун. та інші. Своєрідність розвитку комунікативної діяльності у дітей з порушеннями мовлення, як зазначають дослідники,

перешкоджає повноцінному спілкуванню з дорослими і однолітками, що призводить до відхилень у розвитку психічних функцій, пов'язаних з мовленням, а також труднощів соціальної адаптації.

Діти з мовленнєвими патологіями не можуть спонтанно стати на онтогенетичній шлях розвитку мовлення, тому потребують проведення спеціальних корекційних заходів, зокрема таких, що базуються на ігровій діяльності. Адже, саме ігрова діяльність є провідною для дитини у період дошкільного життя.

Отже, формування комунікативних навичок у дітей з порушеним мовленнєвим розвитком, в період дошкільного дитинства, має важливе значення для повноцінного розвитку та успішної соціалізації дитини. Зазначені положення і визначили вибір теми кваліфікаційного дослідження «Розвиток комунікативних навичок у дошкільників із порушеним мовленнєвим розвитком засобами ігрової діяльності»

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Кваліфікаційну роботу виконано в межах теми науково-дослідної роботи кафедри спеціальної освіти педагогічного факультету Херсонського державного університету «Зміст і технології навчання в системі спеціальної освіти та інклюзивному освітньому середовищі».

Мета дослідження – полягає у проведенні наукового аналізу стосовно заявленої проблематики, обґрунтуванні та розробці методики формування комунікативних навичок у дітей старшого дошкільного віку із порушеним мовленнєвим розвитком засобами ігрової діяльності.

Відповідно до мети були поставлені такі завдання дослідження:

1. Уточнити поняття «комунікативних навичок» та визначити основні закономірності їх формування.
2. Схарактеризувати особливості комунікативних навичок дошкільників із порушеним мовленнєвим розвитком.
3. Вивчити стан сформованості комунікативних навичок дошкільників із порушеним мовленнєвим розвитком

4. Визначити роль гри у формуванні комунікативних навичок дітей.

5. Сформувати методичні рекомендації щодо розвитку комунікативних навичок дошкільників засобами ігрової діяльності.

Об'єкт дослідження – комунікативна діяльність дітей дошкільного віку із порушеним мовленнєвим розвитком.

Предмет дослідження - розвиток комунікативних навичок у дошкільників із порушеним мовленнєвим розвитком засобами ігрової діяльності.

Методи дослідження: *теоретичні:* вивчення, аналіз та узагальнення психолого-педагогічної літератури; *емпіричні:* констатувальний експеримент; *статистичні:* кількісний і якісний аналіз результатів експерименту.

Елементи наукової новизни: науково-теоретично *обґрунтовано* значення ігрової діяльності у розвитку комунікативних навичок дошкільників із порушеним мовленнєвим розвитком; *уточнено* сутність поняття «комунікативні навички», *одержано* експериментальні дані про стан сформованості комунікативних навичок дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення;

Практичне значення одержаних результатів. У кваліфікаційній роботі визначено роль ігрової діяльності у формуванні комунікативних навичок дошкільників із порушеним мовленнєвим розвитком; підібрано ігровий матеріал для формування комунікативних умінь та навичок у зазначеної категорії дітей. Зазначені матеріали можуть бути використані вихователями логопедичних груп, логопедами закладів дошкільної освіти, під час організації корекційно-розвивальної роботи.

Апробація дослідження. Результати дослідження доповідалися та обговорювалися на засіданні кафедри спеціальної освіти ХДУ, методичному семінарі кафедри спеціальної освіти ХДУ та знайшли відображення у публікації «Використання ігрових технологій у розвитку комунікативних навичок у дошкільників із системним недорозвиненням

мовлення» у альманасі Херсонського державного університету «Магістерські студії».

Структура дослідження. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК У ДОШКІЛЬНИКІВ ІЗ ПОРУШЕНИМ МОВЛЕННЄВИМ РОЗВИТКОМ

1.1 Поняття «комунікативних навичок» та основні закономірності їх формування

Розвиток особистості та формування її життєдіяльності безпосередньо залежать від соціального середовища, в якому вона живе і розвивається. За допомогою взаємодії з іншими людьми, дитина задовольняє одну з головних соціальних потреб – потребу в спілкуванні. (Л.І. Божович) [12].

Психологічний словник визначає поняття «спілкування», як передачу інформації від однієї особи до іншої у будь-якій формі, безпосередньо або за допомогою засобів зв'язку. Спілкування в будь-яких випадках спрямоване на іншу людину. Людина виступає як суб'єкт, як особистість, яка наділена власною думкою, міркуванням, висловом тощо. Орієнтація на активність співрозмовника - це головна характерність спілкування.

У науковій літературі поняття «комунікативні навички» має різні визначення. Так, наприклад за визначенням Е.Н. Кравцової та М.І. Лісіної, комунікація – це процес взаємодії між різними суб'єктами комунікації, за якого здійснюється обмін інформацією. Комунікативні навички – це поняття складних психологічних утворень, які розвиваються на основі взаємодії людини з іншими людьми під час спілкування. Комунікативні навички включають такі структурні компоненти як когнітивний, емоційний та комунікативно – діяльнісний [27].

У роботах дослідниці А.А. Князькової комунікативні навички - це поняття, що відображає комплекс взаємопов'язаних властивостей, які

забезпечують той чи інший рівень взаємодії людини з навколишнім світом.

За визначенням О.М.Леонтьєва, комунікативна діяльність – це планомірний процес взаємодії особистості з навколишнім середовищем, який спрямований на пізнання і творче перетворення навколишньої дійсності. Згідно з тезами Л.С. Виготського: «комунікативна діяльність розглядається як взаємодія двох (і більше) людей, націлена на узгодження та групування їхніх зусиль із метою налагодження стосунків і досягнення спільного результату» [27, с.237].

У психолого-педагогічних дослідженнях М.І. Лісіної і Т.А. Рєпіної визначення «комунікативна діяльність» і «спілкування» розглядаються як синонімічні поняття. Автори відмічають, що розвиток спілкування дошкільнят являє собою процес формування і розвитку комунікативних навичок [24].

Процес комунікації може відбуватись як вербально так і невербально. Вербальні засоби – це безпосереднє використання усного мовлення, невербальні – інші знакові системи, такі як жести, міміка, візуальний контакт та інше. Комунікативна діяльність відбувається за участі комунікантів, що утворюють висловлювання та інтерпретують їх[31].

Дослідницями Т.Г. Кисельовою та Б.Г. Мосальнової було виділено такі комунікативні навички [20]:

- уміння слухати оточуючих;
- правильна реакція на мовлення оточуючих;
- вміння висловлювати свої думки ясно і лаконічно.;
- здатність використовувати невербальні засоби комунікації;
- здатність розуміти ситуацію спілкування, наміри та мотиви партнерів;
- здатність зав'язувати і підтримувати розмову;
- вміння працювати з різними джерелами інформації.

Науковцями (М. І. Лісіної, Т.Г. Кисельової, О.М. Леонтьєва та ін.) було висвітлено, що формування комунікативних навичок відбувається у декілька етапів [20]:

- перший етап (довербальний) який формується у ранньому дитинстві. Дитина ще не розуміє звернену до неї мову, але в неї вже формуються передумови до вербального спілкування;

- другий етап (початкова вербальна комунікація), дитина починає розуміти звернене мовлення і починає вимовляти перші прості слова. Процес взаємодії, який виникає між дітьми через іграшки чи інші предмети, це перша форма соціального спілкування між ними.

- останній третій етап – етап розгорнутої вербальної комунікації.

Розвиток комунікативного спілкування дитини 4-7 років з однолітком також проходить низку етапів. На першому етапі (4 роки) одноліток є партнером з емоційно-практичної взаємодії, яка заснована на наслідуванні та емоційному зараженні дитини. Головною комунікативною потребою є потреба в співучасті однолітка, яка проявляється в паралельних діях дітей [29].

На другому етапі (4 - 6 років) виникає потреба в ситуативно-діловому співробітництві з однолітком. Співпраця передбачає розподіл ігрових ролей і функцій, а отже, і врахування дій та впливів партнера. Змістом спілкування стає спільна ігрова діяльність [18].

На третьому етапі (6 - 7 років) спілкування з однолітком набуває риси позаситуативності - зміст спілкування відволікається від наочних ситуацій, починають складатися стійкі вибіркові уподобання між дітьми. У комунікативному спілкуванні з однолітком можна спостерігати безліч дій і звернень, які практично не зустрічаються в контактах із дорослими[29].

Іншими дослідниками (Л.Р. Мунірова, Б.Ф. Ломова, С.В. Проняєва) комунікативні навички були об'єднані у такі групи:

- Перша група. Інформаційно-комунікативні або мовленнєві. Спрямовані на розв'язання інформаційно-змістовних аспектів, тобто сприймання та передавання інформації: орієнтування у виборі партнера в різних ситуаціях спілкування, процес мовленнєвого акту, ініціативність спілкування з партнером, демонстрація готовності до взаємодії з оточуючими, вміння користуватися навичками вербального та невербального спілкування, реагування на звернення, утримання зорового контакту [15].

- Друга група. Регуляційно-комунікативні. В основі цієї групи комунікативних навичок лежить цілеспрямований вплив на розв'язання діяльнісно-поведінкових аспектів: поступове формування акту спілкування, використання засобів мовленнєвої діяльності, звернення на ім'я, використання правил етикету в діалозі, застосування своїх індивідуальних здібностей у досяганні поставленої мети у процесі спілкування, оцінювання результатів спільної діяльності, слухання й розуміння співрозмовника, вміння сформулювати вимоги, вміння аргументувати свою позицію в залежності від ситуації [15].

- Третя група. Перцептивні. Спрямовані на розв'язання емоційних завдань, тобто оцінювання та врахування емоційного стану співрозмовника: правильна оцінка емоціонального стану співрозмовника, відповідно до цього вибудовування своєї поведінки; здатність до емпатії: вміння ділитися своїми почуттями, захопленнями, враженнями з іншою людиною, проявляти чуйність, співчуття до оточення [15].

Безпосередньо формуванням комунікативних навичок дошкільнят займалися Л.Р. Мунірова, С.В. Проняєва, О.Г. Савіна, О.С. Стьопіна, О.А. Черенкова та ін. Дослідники зазначали, що відсутність елементарних комунікативних умінь ускладнює спілкування дитини з однолітками та дорослими, спричиняє зростання тривожності.

Розвиток комунікативних навичок відбувається за рахунок використання різних засобів спілкування. У психолого – педагогічній літературі виділяють такі рівні спілкування [11]:

- макрорівень (безпосередній), коли спілкування відбувається «обличчям до обличчя» малознайомих людей у досить великих групах. Суб'єкти взаємодії перебувають поруч і використовують вербальні і невербальні засоби спілкування.
- мезорівень (опосередкований), спілкування відбувається у певній, об'єднаній за інтересами, групі.
- мікрорівень (міжособистісний), комунікативна діяльність, здійснюється між двома (або більше) особами у малих групах, таких як: сім'я, однолітки, заклад освіти.

На думку А.А. Зарічної механізм формування комунікативної навички виконує низку етапів [24]:

1) мовленнєво-лінгвістичний етап як сукупність знань, умінь та особистісних якостей, що забезпечують точність та адекватність передачі та інтерпретації інформації (комунікативна сторона спілкування);

2) оцінювально-рефлексивний етап, що відображає здатність дітей до адекватного сприйняття себе і співрозмовника (перцептивний бік спілкування);

3) соціально-поведінковий етап як система знань, умінь та особистісних якостей, що зумовлюють можливість планування, організації та здійснення ефективної взаємодії з оточенням (інтерактивний бік спілкування)

Таким чином, навчання комунікації проходить такі етапи:

- формування простого комунікативного вміння, тобто первісний рівень оволодіння засобами комунікації, коли вибір і реалізація системи знаків, використовуваної в комунікативному акті, не досягли автоматизованості й спираються на знання;

- формування комунікативної навички - високого ступеня опанування засобами комунікації, коли процес вибору та реалізації системи знаків, що використовується в комунікативному акті, відбувається без по елементної свідомої регуляції та контролю;

- формування комунікативного вміння вищого порядку, яке може бути співвіднесено з комунікативною компетенцією.

Комунікативні навички, за Л.Я. Лозован, відображають індивідуально-психологічні властивості особистості, що забезпечують умови для її особистісного розвитку, соціальної адаптації, самостійної інформаційної, перцептивної, інтерактивної діяльності на засадах суб'єкт-об'єкт відносинах [20]. Рівень стану комунікативних навичок проявляється в процесі спілкування та взаємодії з іншими людьми. В основі їх формування та розвитку лежить ідея особистісно-діяльнісного підходу.

За визначенням О.О. Смирнової, комунікативні навички - це осмислені дії, в основі яких лежать знання структурних компонентів комунікативної діяльності, сформованість комунікативних умінь, здатність правильно будувати свою поведінку і керувати нею відповідно до цілей спілкування [21].

Отже, комунікативні навички – це поняття складних психологічних утворень, які розвиваються на основі взаємодії людини з іншими людьми під час спілкування.

1.2 Особливості розвитку комунікативних навичок у дошкільників із порушеним мовленнєвим розвитком

Дошкільне дитинство - це короткі, але дуже важливі роки у житті дитини. Саме в цей відрізок часу дитина набуває первинних знань про навколишнє життя, у неї починається формування певного ставлення до

людей, закладається характер, відбувається процес соціально-психологічної адаптації.

Діти з порушеним мовленнєвим розвитком – це особлива група дітей, яка зазнає труднощів у формуванні та розвитку елементів взаємодії з навколишнім середовищем [30]. Ми розглянемо особливості формування комунікативних навичок на прикладі загального недорозвинення мовлення (ЗНМ). Характеризуючи дітей загальним недорозвиненням мовлення, слід відзначити цілу низку особливостей, що відрізняють їх від однолітків з нормотиповим розвитком: пізня поява перших слів, простих речень; малозрозуміле мовлення для оточуючих, відставання експресивного та імпресивного мовлення, недостатня мовленнєва активність.

Загальне недорозвинення мовлення буває різного ступеня вираженості: у дитини можуть бути відсутні мовленнєві засоби спілкування, а може бути розгорнуте мовлення з елементами фонетичного та лексико-граматичного недорозвинення. Досліджуючи мовлення дітей Р.С.Левіна виділила три рівня мовленнєвого недорозвинення [31]:

Перший рівень загального недорозвинення мовлення - найважчий. Мовленнєвий розвиток перебуває на дуже низькому рівні за всіма показниками. Активний словник складається з певного числа звуконаслідувань (мяу, бі, ав, кап) і аморфних слів на кшталт «ді» - іди, «так» - дай. Дитина активно використовує міміку і жести, щоб порозумітися, ними вона замінює слова. Фраза або відсутня, або складається з тих самих лепетних елементів: «мама ді» замість «мама йди», «гав ді» замість «собака біжить». За подібного стану мовленнєвого розвитку не можна говорити про формування лексико-граматичних категорій мови та зв'язного мовлення. Доступні тільки голосні звуки і найпростіші приголосні.

Другий рівень загального недорозвинення мовлення свідчить про зростання мовленнєвої активності дитини. В мовленні дитини, наявні прості речення, що складаються з 2-3 слів. Водночас, запас слів значною мірою знижений, виявляються грубі помилки в мовленні та його граматичній будові. Звуковимова характеризується множинними спотвореннями, замінами та змішуваннями звуків. Фонематичне сприйняття вирізняється вираженою недостатністю; до звукового аналізу та синтезу діти не готові.

Третій рівень ЗНМ характеризується вже розгорнутим фразовим мовленням, однак, розуміння і засвоєння складних граматичних форм ускладнене. Обсяг словникового запасу значною мірою збільшується, утім діти припускаються помилок у використанні прийменників, узгодженні частин мови, вживанні відмінкових закінчень і наголосів. Звукова і складова структура слів страждає тільки у важких випадках.

У 2001 році, Т.Б. Філічевою, класифікацію було доповнено четвертим рівнем. За характеристикою вченої, діти четвертого рівня зазнають специфічних труднощів у звуковимові та повторенні слів зі складною складовою структурою, мають низький рівень фонематичного сприйняття, припускаються помилок під час словотворення та словозміни. Словник досить різноманітний, проте діти не завжди точно знають і розуміють значення слів, що рідко трапляються, антонімів і синонімів. У самостійному мовленні зазнають труднощів у логічному викладі подій, часто пропускають головне та повторюють раніше сказане [22].

Видатні вчені (Л.С.Виготський, М.І. Лісіна, Т.Б. Філічева), доводять, що порушення фонетико-фонематичного, лексичного та граматичного ладу мовленнєвої системи негативно впливає на ефективність спілкування та розвиток комунікативних здібностей дитини [25]. Також, автори зазначають, що здебільшого, такі діти мають обтяжений неврологічний стан. Переважно це проявляється в

порушеннях поведінки. Для одних дітей характерна гіперзбудливість, що виявляється в загальному емоційному і руховому занепокоєнні. Інші, навпаки, загальмовані, мляві, пасивні. Відзначається нестійкість різних видів сприйняття. Увага таких дітей мимовільна та нетривала, знижений обсяг пам'яті. Більшість дітей зазначеної категорії, моторно незграбні, у них погано розвинені тонкі рухи пальців та рухи кисті, порушена точність та плавність рухів [22].

Усе вищесказане не виключає відносно критичного ставлення дітей із загальним недорозвитком мовлення до свого дефекту. Недорозвинення мовленнєвих засобів та безсилля у спробах спілкування призводить до змін у характері дитини: боязкості, нерішучості, замкнутості; породжує специфічні риси мовленнєвої поведінки: обмежену контактність, повільне включення в ситуацію спілкування, невміння підтримувати бесіду, вслухатися в мовлення співрозмовника. Якщо не фіксувати увагу на дефекті, не підкреслювати неправильність мови дитини, намагатися зрозуміти дитину та полегшити їй важкість перебування в суспільстві проявів таких реакцій спостерігається значно менше.

Вивчаючи мовленнєве спілкування дошкільнят, Л.Г. Соловйова відмічає, що комунікативна діяльність дітей зазначеної категорії, відрізняється як і за якісними показниками, так і за рівнем розвитку, відносно їхніх однолітків з нормативним мовленнєвим розвитком. Труднощі в організації комунікативної поведінки, зумовлюють зниження мотиваційної сфери спілкування дитини, а також перешкоджають її спілкуванню з дорослими, і насамперед, з однолітками [16]. Взаємовідноси з однолітками безпосередньо пов'язані з мовленнєвими порушеннями дошкільнят, оскільки будь-які відхилення в розвитку перешкоджають формуванню особистості, негативно позначаються на психічному розвитку дитини, ускладнюють спілкування з оточуючими.

Вчена також звертає увагу на взаємообумовленість комунікативних та мовленнєвих умінь дітей з порушеним мовленнєвим розвитком. На

думку дослідниці, особливості в організації мовленнєвої діяльності, перешкоджають здійсненню повноцінного спілкування, що проявляється у скорочені потреби до нього, несформованості діалогічного та монологічного мовлення, незацікавленості у спілкуванні, невміння орієнтуватися у ситуації комунікативної діяльності [16].

Вивчаючи комунікативні навички дошкільників зазначеної категорії в ігровій діяльності, О.С.Павлова вказує, що діти схильні до спонтанної поведінки, залежать від оточення, проявляють пасивність під час гри [35]. У процесі гри, це проявляється у постійному перебиванню однолітка, невміння вислухати до кінця звернене мовлення, багатослів'я. Також діти не завжди розуміють сенс зверненого до них мовлення. Дошкільникам складно відповідати на питання, а також вони схильні до стереотипних висловлювань. На думку дослідниці, внаслідок саме цього, у дітей з загальним недорозвитком мовлення виникають проблеми використання мови як засобу спілкування.

Досліджуючи комунікативну діяльність дітей із порушеним мовленнєвим розвитком, вчена спрямувала увагу на особливості сформованості у них засобів спілкування, поведінки і активності. Відповідно, за рівнем сформованості описаних явищ, автор розподілила дошкільників на такі групи [7]:

- першу групу склали діти з низьким рівнем сформованості комунікативних здібностей. Їх виділяла відсутність мотивації і цілеспрямованості в спілкуванні з дорослими і ровесниками; грубе порушення вербальних і невербальних засобів спілкування, їх бідність і недостатня зв'язність; домінування ситуативно-ділової форми спілкування;

- другу групу склали діти, що займали пасивну позицію, не проявляли ініціативу та активність у контактуванні як з однолітками, так і з дорослими. Однак, в разі зверненого до них мовлення, були здатні підтримати діалог. Наявна різноманітність засобів спілкування, але

мовленнєва продукція порушення за структурно-семантичною організацією.

Надавати допомогу дитині з порушеним мовленнєвим розвитком, вважають дослідники, потрібно поступово в ході систематичної та інтенсивної корекційної роботи, максимально реалізуючи її потенційні можливості. Особливу увагу слід приділяти формуванню комунікативних навичок, оскільки правильне володіння навичками спілкування сприяє розвитку соціальних відносин дитини-логопата [7].

Тож перед корекційними педагогами та логопедами стоять такі завдання з розвитку комунікативних умінь та навичок дошкільників [16]:

- формування культури спілкування: засвоєння норм ввічливості, елементарні етикетні уміння, адекватне реагування на мовленнєве звернення;
- формування вміння використовувати засоби мовленнєвої виразності: навчити розуміти та використовувати доступну знакову систему, володіння інтонаційними засобами виразності, формування театральної-ігрової діяльності;
- розвиток діалогічного мовлення: вміння відповідати на прямі та непрямі запитання, розвиток вміння будувати діалог та підтримувати його;
- розвиток мовленнєвої творчості: розвиток логічного мислення, навчання дитини повноцінного зв'язного висловлювання за відповідною темою.

У психолого-педагогічних дослідженнях І.В. Мартиненко, зазначається що спонтанний розвиток мовлення дітей із порушеним мовленнєвим розвитком повільний і своєрідний, в результаті чого різні ланки мовної системи залишаються несформованими [24]. У випадку дитини із ЗНМ, стан усного висловлювання недостатній для здійснення повноцінної комунікації, а отже, є суттєвою перешкодою на шляху спілкування. Також, авторка підкреслює, що підвищення рівня

комунікативних навичок є як самостійною метою, так і інструментом, який може призвести до значних успіхів у всіх сферах розвитку та корекції дітей дошкільного віку з особливими освітніми потребами.

Науковими дослідниками (Т.О. Рєпіна, С.А. Михальська, Г.В.Смольнікова), у галузі вікової і соціальної психології було виділено наступні види труднощів у спілкуванні дитини із порушеним мовленнєвим розвитком:

- плануванні, контролю та реалізації комунікативної програми;
- труднощі визначення умов спілкування та змісту висловлювання;
- не вміння ефективно організовувати мовленнєву діяльність, недостатність потреби контактності з оточуючими;
- негативні прояви поведінки, які потребують ситуації спілкування.

Важливість спілкування, як чинника формування цілісної особистості дитини, висвітлюється у роботах А.А. Рояк. Автором виокремлено два типи труднощів комунікативної діяльності [22]:

- операційні – труднощі виконавчого боку діяльності, які виникають через відсутність необхідних знань, навичок і практики;
- мотиваційні – труднощі, які виникають в результаті заміщення мотиву спілкування іншими мотивами в інших видах діяльності.

З огляду на перераховане вище, А.А. Рояк відзначає низку особливостей поведінки дитини в міжособистісних відносинах із однолітками [21]:

- дитина виявляє інтерес до інших дітей, але дитину не приймають у гру;
- однолітки приймають дитину до гри, але їх спілкування носить виключно формальний характер;

- дитина не проявляє інтересу до гри, але однолітки налаштовані до неї позитивно;
- дитина уникає однолітків, і однолітки не проявляють інтерес до дитини.

Діти з мовленнєвими порушеннями часто не беруть участі у спільній грі та залишаються ізольованими від однолітків. Деякі діти усамітнюються і не шукають спілкування, а інші відштовхують однолітків, привертаючи увагу негативною поведінкою [23]. Дітям дошкільного віку з поганими комунікативними навичками важко співпрацювати з партнерами або брати участь у командних іграх, тому що вони погано знають, як позиціонувати себе для інших, і мають недостатні навички співпраці [25].

У своїх дослідженнях С.А. Миронова виділяє наступні особливості комунікативних навичок у дошкільників з порушеним мовленнєвим розвитком [30]:

- використання слів із неправильним значенням;
- вживання неправильних граматичних форм у самотньому мовленні;
- використання у спілкуванні завчених фраз;
- необґрунтоване паузування під час мовлення;
- неспроможність оцінити висловлювання однолітків;
- поодинокі випадки активної вербальної комунікації;
- недостатньо широке використання відповідних засобів комунікації;
- специфіка та труднощі у використанні невербальних засобів спілкування.

Комунікативний розвиток дошкільників здійснюється через гру як домінуючу діяльність дитини [27]. Спілкування – важливий елемент будь-якої гри. У цей момент відбувається соціальний, емоційний і психологічний розвиток дитини. Гра дає дітям можливість відтворити

дорослий світ і включитися в соціальне життя. Діти вчаться вирішувати конфлікти, виражати емоції та повноцінно взаємодіяти з іншими.

Зазначені мовленнєві та комунікативні труднощі негативно впливають на розвиток дитини, а також підтримання контактів з однолітками як під час гри, так і в процесі спілкування загалом.

Здатність дитини до активного спілкування дозволяє їй комфортно жити в суспільстві, завдяки спілкуванню дитина пізнає не тільки дорослого та однолітка, а й саму себе. Комунікативні навички відіграють провідну роль у соціальному розвитку дошкільників. В результаті сформованості певного рівня комунікативних навичок, дитина може розрізняти певні ситуації спілкування, розуміти стан інших у цих ситуаціях, і відповідно до цього, будувати свою поведінку [29].

Таким чином, характеризуючи особливості комунікативних навичок дітей з мовленнєвими порушеннями, можна сказати, що для них характерна знижена мотивація до спілкування з дорослими та однолітками, труднощі з використанням невербальних засобів спілкування, шаблонність, необґрунтовані паузи у мовленнєвих висловлюваннях, нездатність оцінювати висловлювання інших, порушення поведінки, негативізм до власного мовленнєвого дефекту.

РОЗДІЛ 2

ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК ДІТЕЙ ІЗ ПОРУШЕНИМ МОВЛЕННЄВИМ РОЗВИТКОМ

2.1. Методика діагностики рівня сформованості комунікативних умінь і навичок дошкільників

Аналіз психолого-педагогічної літератури з даної теми в минулому розділі, дав можливість зазначити, що комунікативні вміння та навички дітей з мовленнєвими порушеннями, такими як загальне недорозвинення мовлення, характеризується рядом особливостей. Зокрема: невміння ефективно організовувати мовленнєву діяльність, труднощі використання власного мовлення, труднощі розуміння співрозмовника.

Формування комунікативних навичок – важлива умова для розвитку повноцінної особистості дитини. Формування особистості, яка здатна організувати міжособистісну взаємодію, вміння розв'язувати різні комунікативні завдання забезпечує їй успішну адаптацію в сучасному соціокультурному просторі [29].

Мета констатувального експерименту - виявлення особливостей комунікативних навичок дошкільників із загальним недорозвитком мовлення.

На констатувальному етапі вирішувалися такі завдання:

1. Підібрати діагностичний інструментарій для виявлення рівня сформованості комунікативних навичок дошкільників.
2. Проаналізувати особливості комунікативних навичок дошкільників із загальним недорозвитком мовлення.

Тому, необхідно зазначити такі критерії для діагностики розвитку комунікативної діяльності дошкільників:

Для реалізації мети експериментального дослідження, були відібрані наступні діагностичні методики:

1. Методика «Інтерв'ю» О.В. Дибіної.

Мета: виявити рівень розвитку вміння отримувати необхідну інформацію в спілкуванні, вести простий діалог з однолітками.

Матеріал: іграшковий мікрофон.

Форма проведення - підгрупова (6 дітей).

Процедура проведення. У процесі проведення обстеження дітям пропонується завдання: одна дитина з підгрупи виконує роль кореспондента, який повинен в інших дітей (які є жителями міста Дитсадка) взяти інтерв'ю та з'ясувати, які події відбуваються в їхньому місті. Потім педагог пропонує дітям пограти в гру «Радіо», під час якої дитина-кореспондент робить повідомлення для жителів міста в рубриці «Новини», а решта дітей його слухають і коментують. Потім діти всі по черзі стають кореспондентами.

Оцінювання:

Високий рівень (3 бали) - дитина охоче виконує завдання, самостійно формулює 3-5 розгорнутих запитань. Загалом її «інтерв'ю» має логічний, послідовний характер.

Середній рівень (2 бали) - дитина формулює 2-3 стислих запитання за допомогою дорослого, не зберігає логіки інтерв'ю.

Низький рівень (1 бал) - дитина вагається у виконанні завдання навіть за допомогою дорослого або відмовляється від виконання.

2. Методика «Безлюдний острів» О.В. Дибіної.

Мета: виявити рівень розвитку вміння вислухати іншу людину, з повагою ставитися до її думки, інтересів і спокійно відстоювати свою думку.

Форма проведення - групова.

Процедура проведення. Педагог пропонує дітям уявити, що вони мають усі разом прожити на безлюдному острові цілий рік.

Пропонує відповісти на запитання:

- З чого б ви почали своє існування на острові?

- Які предмети необхідно взяти з собою?
- Чим займатиметься кожен із вас?
- Як розподілите обов'язки між собою?
- Кого б ви обрали командиром?
- Як будете захищатися від хижих звірів?
- Якщо на острові трапиться ураган, то що ви будете робити?

Оцінювання:

Високий рівень (3 бали) - дитина проявляє ініціативу в спілкуванні, бере на себе функцію організатора, вносить свої пропозиції, розподіляє обов'язки, водночас виявляє вміння вислухати однолітка, узгодити з ним свої пропозиції, поступитися, переконати.

Середній рівень (2 бали) - дитина вирізняється недостатньою, але позитивною активністю в спілкуванні, приймає пропозицію ініціатора, погоджуючись; може заперечити, враховуючи свої інтереси, виступити із зустрічною пропозицією.

Низький рівень (1 бал) - дитина не вступає в спілкування, не проявляє активності, пасивно слідує за ініціативними дітьми, не висловлюючи ні свої думки, ні бажання, або виявляє негативну спрямованість у спілкуванні, з егоїстичними тенденціями: не враховує бажання однолітків, наполягає на своєму.

3.Методика «Картинки» О.О. Смирнової.

Мета: виявити вибір комунікативної стратегії поведінки в конфліктних ситуаціях спілкування з однолітками.

Форма проведення - індивідуальна.

Стимульний матеріал: 4 сюжетні картини із зображенням знайомих дитині конфліктних проблемних ситуацій (додаток А):

Картинка № 1. Група дітей не приймає свого однолітка в гру.

Картинка № 2. Дівчинка зламала в іншої дівчинки її ляльку.

Картинка № 3. Хлопчик узяв без дозволу іграшку дівчинки.

Картинка № 4. Хлопчик руйнує споруду з кубиків у дітей.

Процедура проведення: Кожній дитині педагог пропонує уважно розглянути кожну картинку, сказати, що вона на ній бачить і потім запропонувати варіант вирішення конфліктної ситуації.

Оцінювання:

Високий рівень (3 бали) - дитина пропонує конструктивне розв'язання конфліктної ситуації (знайду інших друзів, побудую новий будинок, полагоджу ляльку, почекаю).

Середній рівень (2 бали) - дитина дає вербально-оціночне рішення (скажу, що так не можна, скажу, що вона погано зробила, поясню, як треба).

Низький рівень (1 бал) - дитина пропонує агресивний вихід із конфліктної ситуації (усіх прожену, поб'ю, покусаю тощо) або обирає стратегію відходу від ситуації (не знаю, втечу, поскаржуся, ображуся) або відмовляється від виконання завдання.

Після виконання завдань за трьома методиками підраховується сума балів, отриманих кожною дитиною, і відноситься до одного з рівнів розвитку комунікативних здібностей:

- високий рівень - 8-9 балів;
- середній рівень - 5-7 балів;
- низький рівень - 4 бали і менше.

2.2 Стан сформованості комунікативних умінь дітей дошкільного віку із порушенням мовленнєвим розвитком

Експериментальне дослідження проводилось на базі Щасливцівського закладу дошкільної освіти ясла-садок «Ромашка» Генічеської міської ради.

У дослідженні брали участь діти дошкільного віку п'яти-шести років у кількості 12 осіб. Слід зазначити, що 6 осіб - діти, які мають

загальне недорозвинення мовлення III рівня, 6 осіб - діти без мовленнєвих порушень.

Під час дослідження комунікативних умінь використовувався кількісний і якісний аналіз результатів за кожною методикою.

Для обстеження комунікативних навичок дошкільників із загальним недорозвитком мовлення використовувались наступні методики: «Інтерв'ю», «Безлюдний острів», «Картинки». Результати обстеження зазначені у таблиці 2.1

Таблиця 2.1

	П.І. дитини	Методик а 1	Методик а 2	Методика 3	Усього балів	Рівень розвитку комунікативних навичок
Експериментальна група						
1	Марина П.	1	1	2	4	Низький
2	Олена В.	2	2	1	5	Середній
3	Іван К.	1	1	1	3	Низький
4	Віктор С.	2	2	2	6	Середній
5	Микита В.	1	2	2	6	Середній
6	Вероніка Л.	1	1	1	3	Низький
Контрольна група						
1	Мілана Ш.	3	3	3	9	Високий
2	Анастасія П.	2	2	2	6	Середній
3	Олександр Л.	3	3	3	9	Середній
4	Даніела Р.	3	3	3	9	Високий
5	Андрій М.	3	3	2	7	Високий
6	Артем Д.	2	2	2	9	Високий

Отримані бали при проведенні обстеження за методиками підсумовувались, а далі визначався рівень сформованості комунікативних навичок кожної дитини.

Отримані результати обстеження за кожною методикою представлені у вигляді рисунків.

Унаочнені показники на рисунку 2.1.

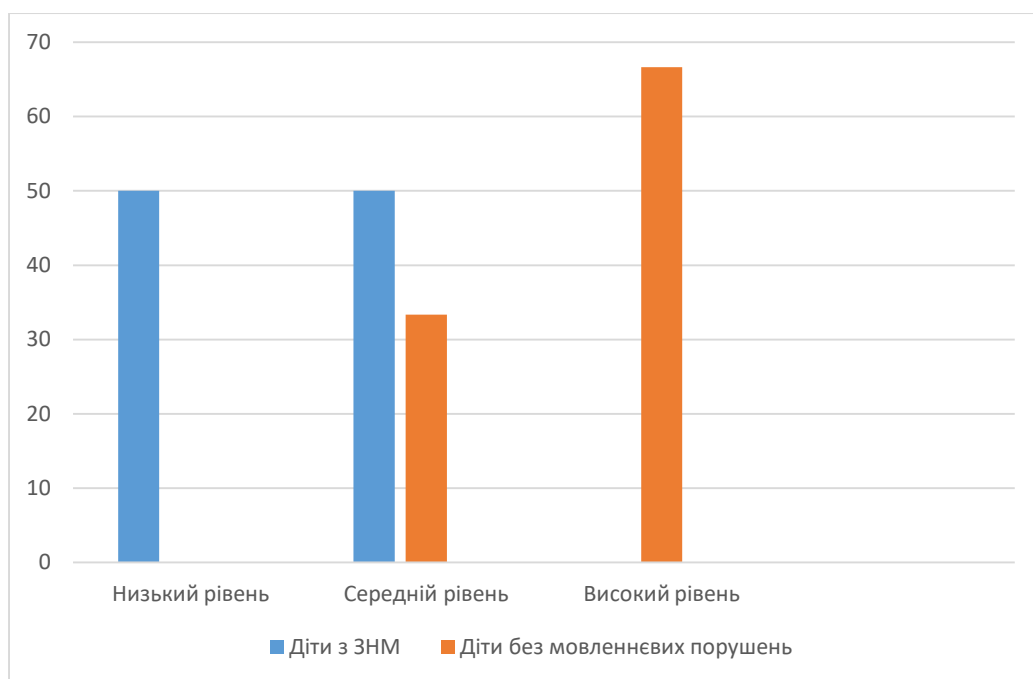

Рис.2.1. Рівень розвитку комунікативних навичок у дітей старшого дошкільного віку

За результатами обстеження дошкільників за методикою «Інтерв'ю» були виявлені наступні результати: діти із ЗНМ мають низький рівень результатів, оскільки 66,6% дітей вагалися або відмовлялися від виконання завдання, 33,3% дітей за допомогою дорослого відповідали на 2-3 запитання або відволікались на інші теми, 0% дітей показали високого рівня результатів.

В той час, як діти контрольної групи показали високий рівень виконання завдань: 66% дітей активно виконували завдання, успішно контактували як з однолітками, так і з дорослими, відповідали на запитання та самостійно їх задавали, 33% дітей відповідали на запитання

завдання, та з допомогою дорослого самостійно формулювали питання, низького рівня проявили 0% дітей.

Для обстеження вміння слухати іншу людину, з повагою ставитися до її думки, інтересів і спокійно відстоювати свою думку була використана методика «Безлюдний острів». Обстеження за даною методикою виявило наступні результати: 50 % дітей не проявляли активності у завданні, не вступали у спілкування з іншими, пасивно слідували за іншими дітьми, негативних проявів поведінки не спостерігалось, 50 % дітей – мали середній рівень, загалом, спостерігалась позитивна динаміка у спілкуванні. В той час, у 66 % дітей, без мовленнєвих порушень, спостерігався високий рівень виконання завдань.

Для виявлення поведінки під час конфліктної ситуації, використовувалась методика «Картинки». Форма проведення – індивідуальна. Результати обстеження: у 50% дітей було виявлено середній рівень - за допомогою дорослого, ними було запропоновано розв'язання конфліктної ситуації; низький рівень спостерігався у 50% дітей. В той час як діти контрольної групи, в кількості 50%, мають середній рівень та 50 % високий.

Отже, після проведеного нами дослідження комунікативних навичок у дітей із загальним недорозвитком мовлення, були отримані наступні результати: більшість дітей експериментальної групи має низький рівень розвитку комунікативних навичок, відносно дітей контрольної групи де рівень склав середній або високий.

РОЗДІЛ 3

КОРЕКЦІЙНА РОБОТА З РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК У ДІТЕЙ ЗАСОБАМИ ГРИ

3.1. Можливості гри як засобу розвитку комунікативних навичок у дітей із порушеним мовленнєвим розвитком

Безліч учених займалися проблемами гри та ігрової діяльності в розвитку різних сторін пізнавальної сфери дітей, комунікативних умінь і навичок. Наукові праці щодо гри як засобу розвитку комунікативних навичок розкрили у своїх дослідженнях такі автори, як Т.О. Піроженко, Ю.В.Рібцун, Л.І.Трофименко, І.С.Марченко та ін. [24, 25, 26].

Гра є основним видом діяльності дитини в дошкільному віці. Для дітей із порушеннями мовлення ігри мають розвивальне значення, слугують засобом спілкування [29]. Ігрова суттєво впливає на розвиток комунікативної сфери дітей з мовленнєвими порушеннями: поступово діти залучаються до спілкування одне з одним, відбувається розвиток зв'язного мовлення, вдосконалюється навички вербально та невербального спілкування, збагачується словник тощо [21]. За допомогою гри можна розвивати фізичні здібності, розумові здібності, творчі здібності, емоційно-вольову сферу, пізнавальну сферу (уяву, мислення, пам'ять, увагу).

Ігри, спрямовані на розвиток уваги, розвивають у дошкільника з порушеннями мовлення вміння зосереджуватися на певних сторонах предметів і явищ, сприяють переходу від мимовільної до довільної уваги. У процесі їхнього використання діти вчаться запам'ятовувати зображення предметів, їхні зовнішні ознаки та назви, впізнавати їх після відтермінування, знаходити місце розташування в просторі, бачити різницю в деталях під час зіставлення [17].

Використовування на заняттях гри, продуктивні види діяльності та їхня часта зміна дають змогу підтримувати увагу дітей із загальним недорозвитком мовлення на досить високому рівні. Увага має величезне значення в житті дітей. Саме вона робить усі психічні процеси повноцінними. Показники уваги значно зростають у різноманітних іграх.

Важливо зазначити, що ігрова діяльність впливає на формування всіх психічних процесів дитини. У грі починають розвиватися: довільна поведінка, довільна увага та пам'ять. Також, гра має великий вплив на розумовий розвиток дошкільника. Основну роль у розвитку мислення відіграє предмет-замісник. Крім того, виконуючи різні ролі, дитина стає на різні позиції, вислуховує різні точки зору та може подивитись на предмет з різних сторін [32].

Гра має велике значення в розвитку уяви та творчості дошкільника. В іграх проявляється творча уява дитини, яка вчиться оперувати предметами та іграшками як символами. Усі ігрові дії, які здійснює дитина, відбуваються в уявній, вигаданій ситуації; дитина обирає собі роль залежно від своїх уподобань ситуації; діти спільно намічають план дій, а в процесі гри можуть виникати нові ідеї, пропозиції, нові образи. Усе це сприяє розвитку творчої уяви [20].

Також, ігрова діяльність має великий вплив на розвиток мовлення дошкільника. Необхідно зазначити, що між мовленням та грою існує двосторонній зв'язок. З одного боку, мовлення розвивається й активізується в процесі гри, а з іншого - сама гра формується і протікає під впливом розвитку мовлення. Використання в грі мовлення допомагає дитині зрозуміти свої думки та почуття, а також партнера по взаємодії, узгоджувати з ним свої дії [34].

А.В. Мудрик вважав, що дошкільнятам необхідно прищеплювати навички мовленнєвого спілкування. За їхнього розвитку дитина володітиме: великим запасом слів, образністю і правильністю мовлення; точно сприйматиме усне мовлення і передаватиме інформацію партнерам

зі спілкування; логічно вибудовуватиме і викладатиме свої думки. Відсутність подібних навичок, на думку А.В. Мудрик, може призвести до того, що дитина буде замкненою, скутою і невпевненою в собі.

Для дітей-дошкільників, які страждають на різні мовленнєві розлади, гра відіграє важливу роль як необхідна умова всебічного розвитку. Гра є популярним заняттям дітей, дозволяє швидше і міцніше формувати порушенні розумові процеси, особистісні якості, мовлення, моторику та інтелект [21]. Ігрові прийоми відповідають віковим особливостям дітей і тому відіграють важливу роль у розвитку зв'язного мовлення та комунікативних навичок дітей з порушеним мовленнєвим розвитком. Усе, що діти не вміють робити в реальному житті, вони можуть робити у грі: можуть бути наполегливими і терплячими, вигадувати захопливі сюжети, ділитися один з одним іграшками, виконувати різноманітні правила. Дорослий же може виступати в ролі як організатора так і безпосередньо брати участь у грі [25].

М.І. Лісіна підкреслювала, що в процесі гри діти прагнуть копіювати дорослих, обігравати різні життєві ситуації, наслідуючи образ дорослих людей і вчинені ними дії. Вона відзначала важливу роль гри в процесі розвитку самостійності, розумових і творчих здібностей [21].

Ю.В. Рібцун зазначала, що в логопедичній роботі використовуються різні види ігор, серед яких виділила дві основні групи – ігри з правилами та творчі. Особливість проведення ігор з правилами, полягає у встановленні конкретних меж. Ігри з правилами можуть забороняти, дозволяти або допускати певні дії під час ігрового процесу. Ситуативність поведінки дітей з порушеним мовленнєвим розвитком, спонтанну імпульсивну активність певним чином обмежують ці правила. До ігор з правилами входять: ігри з предметами, дидактичні ігри, рухливі ігри і народні ігри. В свою чергу, основу творчих ігор становить наявність дитячої самодіяльності. Види творчих ігор: режисерські, сюжетно-рольові, конструкторсько-будівельні та ігри-драматизації [33].

Ігри з правилами відзначаються чітким дотримання правил. Правила, які регламентують гру, мають розвивальний ефект, дитина відчуває радість від того, що вона діє так, як вимагають правила. Дитина може бурхливо реагувати, якщо правила грубо порушені кимось. Правило відкрите і спрямоване на саму дитину, а не на персонажа, якого виконує дитина, саме це сприяє оволодінню дитиною різноманітних форм поведінки в соціумі, правила розвивають у дитини здатність відповідати за вчинки та дії, осмислювати свою поведінку [33].

Вступаючи в сюжетно-рольові ігри, дитина погоджується зважати на інтереси інших учасників, вчиться самостійно вступати у взаємовідносини, регулювати конфлікти і проявляти ініціативу. У цьому й полягає головна роль сюжетно-рольової гри, у становленні та виробленні комунікативних здібностей [31].

Театралізована гра є одним із видів сюжетно-рольової гри, що також сприяє становленню взаємовідносин між дітьми, є засобом комунікативного розвитку та відтворює такі умови для розвитку почуття співпереживання один одному та взаємодопомоги [27]. Театралізовані ігри мають вільну форму і відрізняються не жорсткими правилами, спрощеними умовами. Діти приміряють на себе різні ролі та намагаються розіграти різноманітні ситуації та сюжети. Кожен має право самостійно обрати персонажа, спробувати відтворити його, навчитися розуміти інших і вступити в успішні контакти. Такі ігри сприяють розвитку образного мовлення, діалогічного та зв'язного мовлення.

Також, одним із видів ігор, що використовуються у логопедичній роботі з дошкільниками, є комунікативні ігри. З позиції комунікативно-діяльнісного підходу комунікативна гра розглядається як різновид дидактичної гри, яка спрямована на включення дитини в мовленнєву ситуацію [36].

Виділяють такі комунікативні ігри:

- Ігри, в основі яких лежить прийом ранжування. У даному методі діти послідовно розміщують певні теми відповідно до їх захоплень та вподобань. Гра включає обговорення, оскільки можуть виникати суперечності під час ранжування інформації.

- Ігри, засновані на принципі навмисного створення відмінностей в обсязі інформації між учнями, тобто розриву інформації. Певна інформація нерівномірно розподіляється між учасниками гри. Обмін інформацією може бути одностороннім або двостороннім

- Ігри, пов'язані з групуванням і підбором. У цьому випадку кожна дитина отримує частину інформації і має знайти іншу частину котрої бракує у партнера по спілкуванню. Даний метод можна використовувати для побудови речень, оповідань або діалогів.

- Інтерв'ю. Метою даного методу є опитати якомога більше учасників для того, щоб з'ясувати їхні думки, судження, відповіді на поставлені запитання [7].

Комунікативні ігри надають дітям з порушеним мовленнєвим розвитком можливість зближення і більш вузького впізнавання один одного, вчать проявам турботи, уваги, співчуття до однолітків, продуктивному спілкуванню, створенню емоційно-позитивного мікроклімату всередині групи.

Комунікативна гра, також має вплив на розвиток навичок комунікації. Дитині необхідно взаємодіяти з іншими дітьми під час ігор, якщо дитина не здатна розуміти словесні інструкції товаришів по грі, якщо вона не в змозі виразно висловити свої побажання щодо ходу гри, то грати з нею одноліткам буде нецікаво [7].

Як і для всіх інших ігор, для проведення комунікативних ігор потрібно дотримуватись певної організації та правил [11]:

- дошкільників необхідно поступово вводити у ситуацію спілкування;
- перед початком гри потрібно озвучити правила гри;

- комунікативні дії мають виконуватись всіма учасниками гри;
- ігри повинні бути ритмічними;
- учасники гри не повинні повторювати один за одним;
- потрібно підводити підсумки гри.

Ігрова діяльність у дитини розвивається разом з її дорослішанням. Вона проходить усі етапи розвитку від найпростіших і найелементарніших до побудови сюжетів, які спочатку подаються дорослим, потім самостійно вигадуються дитиною, у міру розширення уявлень про навколишній світ ігри дітей охоплюють дедалі більше й більше сфер діяльності [12]. Спочатку дитина грає сама, її ігри одноманітні, за допомогою одних і тих самих предметів, потім до її діяльності долучаються інші діти, на цьому етапі для дітей важливий результат ігор, з'являються ігрові атрибути, за допомогою уяви діти переносять на найпростіші предмети будь-які значення, потім з'являються правила, діти дотримуються їх, цей етап характеризується тим, що для дитини важливим є сам процес гри [13].

Під час використання комунікативних ігор, вирішуються такі завдання у розвитку навичок спілкування:

- збагачується та активізується словниковий запас дітей;
- розвивається діалогічна та монологічна форми мовлення;
- виховується культура мовленнєвого спілкування;
- виробляється вміння виконувати невеликі монологи та більш розгорнуті діалоги;
- розвивається просодична сторона мовлення.

Отже, гра відіграє важливу роль у формуванні комунікативної компетенції дошкільника з порушеним мовленнєвим розвитком. Вона володіє необхідними педагогічними можливостями: організовує зворотній зв'язок із дошкільником для побудови діалогу, дає змогу індивідуалізувати мовленнєву діяльність, збагачує емоціями виразність

мовлення, поповнює словниковий запас, формує мовленнєве висловлювання.

3.2 Комплекс ігрових занять, спрямованих на формування комунікативних умінь дошкільнят

Педагог, який працює з даною категорією дітей, повинен знати специфіку даного порушення, методи діагностики та корекції. Під час освітнього процесу постійно має проводитися робота з формування навичок спілкування в дітей [15]. Крім спеціально організованих, розвиток цих навичок має відбуватися навіть на прогулянці та під час режимних моментів. Необхідно постійно підштовхувати дітей до здійснення мовленнєвих дій.

Аналіз науково-методичної літератури та результати проведеного констатувального експерименту дозволив нам відібрати ігри, що сприятимуть формуванню таких комунікативних умінь, як:

1- розвиток вміння співпрацювати [14]. У цей блок входять ігри, в яких формується вміння чути, розуміти і підкорятися правилами. Уміння контролювати рухи і працювати за інструкцією. Виховується довіра один до одного, почуття відповідальності за іншого. Так, наприклад, можна віднести сюжетно-рольову гру «Логопед і діти», яка вчить дітей слухати свого товариша, використовувати при спілкуванні ввічливі слова.

- До групи входить логопед. Вітається. Каже, що хотів би подивитися, як діти живуть. Діти показують свої ігрові куточки, іграшки тощо. Логопед пропонує пограти всім разом, цікавиться, чи вміють діти дружно гратися. Логопед загадує дітям загадки (про іграшки). Діти відгадують. Повторюють правила ввічливого спілкування.

2 - розвиток вміння активно слухати. У цих іграх формується вміння [16]:

-спілкуватися на вербальному і невербальному рівнях;

- визначати емоційний стан інших людей;
- виражати свої почуття;
- задавати відкриті й закриті запитання;
- перефразувати сказане (зберігши головний сенс);
- виокремлювати основну ідею висловлювання, підбивати підсумок.

Можна запропонувати сюжетно-рольову гру «Магазин», яка вчить описувати предмет, знаходити його істотні ознаки, впізнавати предмет за описом, а також закріплює навички спілкування в громадських місцях [16].

Діти сідають півколом перед столом і полицкою з овочами. Логопед, звертаючись до них, каже: - У нас відкрився овочевий магазин! Подивіться, скільки в ньому продуктів! Ви зможете їх купити, але потрібно виконати одну умову: не називати її, а описувати, при цьому дивитися на овоч не можна. За вашим описом продавець упізнає її та продасть вам. Короткою лічилкою обирають продавця. Першим купує овоч логопед, показуючи, як треба виконувати правила гри: - Доброго дня! Я хочу купити у вас овоч для салату. Він червоний, круглий, росте на грядці. Продавець подає покупцеві помідор. Дякую! - каже логопед і сідає на стілець, тримаючи в руках овоч. Продавець називає ім'я будь-кого з гравців. Той підходить і описує овоч, який він обрав для покупки: Продавець подає продукт, а покупець дякує і сідає на місце. Гра триває доти, доки усі діти не куплять продукти. Роль продавця можуть виконувати декілька дітей по черзі.

3 - розвиток уміння переробляти інформацію. У цих іграх формується вміння [20]:

- розуміти один одного, вникати в суть одержуваної інформації;
- аргументувати свою точку зору;
- робити умовиводи;

Можна запропонувати гру «Маленькі помічники», яка привчає дітей допомагати в роботі по дому, вчить спільної діяльності.

- Дитина виходить уперед і показує, як вона допомагає батькам по дому (пилососити, мити посуд, прибирати іграшки тощо). Діти вгадують, що вона робить, а потім кожен розповідає, як він здогадався, що саме було зображено.

4 - розвиток уміння говорити самому. У цих іграх формується вміння встановлювати зворотний зв'язок під час взаємодії з іншими людьми. Наприклад, можна використовувати ігри «Сім'я», «Дитячий садок», які створюють рольовий діалог, створюють ситуації для власного самовираження та розвивають самостійність дітей у здійсненні задуманого. Діти розподіляють ролі (мама, тато, донька, син). Наприклад: мама причісує доньку-ляльку, годує кашею; тато: допомагає мамі варити обід, одягає дітей-ляльок, підвозить візочок; мама і тато доглядають за своїми дітьми, ввічливі з ними. Варіанти гри: "Донька чи синок захворіли", "Сім'я пішла в магазин", "Прийшли гості з дітьми".

Розподіляються ролі (вихователь: зустрічає дітей, запрошує до групи; няня: годує дітей-ляльок, маленьких дітей годують із ложечки; діти: розповідають вірші, співають пісні.

Як ефективний засіб роботи над формуванням комунікативних умінь у старших дошкільників із загальним недорозвитком мовлення комунікативних умінь були підібрані наступні ігри, які представлені у таблиці 3.1.

Таблиця 3.1.

Ігри для розвитку комунікативних навичок старших дошкільників із загальним недорозвитком мовлення

Гра	Комунікативні задачі
Сюжетно-рольова гра «Дитячий садок»	-сприяти згуртуванню дитячого колективу; -створювати ситуації для власного самовираження; -розвивати самостійність дитини у здійсненні задуманого; -створювати рольовий діалог.
Дидактична гра	-створювати позитивний емоційний настрій;

«Ввічливі слова»	<ul style="list-style-type: none"> -вчити дотримуватися правил поведінки в колективі; -розвивати звичку користуватися ввічливими словами; -закріплювати вміння слухати свого товариша
Дидактична гра «Доскажи слово»	<ul style="list-style-type: none"> - сприяти згуртуванню дитячого колективу; - виховувати емоційно-практичну взаємодію; -формувати почуття спільності та єдності в колективі.
Сюжетно-рольова гра «Магазин»	<ul style="list-style-type: none"> - формувати вміння переробляти інформацію; - учити аргументувати свою точку зору, робити умовиводи.
Дидактична гра «Питання – відповідь»	<ul style="list-style-type: none"> -формувати суб'єктивне ставлення дитини до однолітка; -розвивати вміння відповідати на запитання партнера; -розвивати вміння слухати й не перебивати один одного.
Сюжетно-рольова гра «Логопед і діти»	<ul style="list-style-type: none"> -вчити дітей слухати свого товариша; -закріплювати використання при спілкуванні ввічливі слова.
Дидактична гра «Пригощайся»	<ul style="list-style-type: none"> -виховувати вміння слухати запитання та відповіді; - формувати увагу на змісті; -закріплювати ввічливо відповідати та доповнювати співрозмовника.
Сюжетно-рольова гра «Маленькі помічники»	<ul style="list-style-type: none"> - розвивати вміння переробляти інформацію; - вчити дітей спільної діяльності.
Дидактична гра «Дзвінок на роботу мамі»	<ul style="list-style-type: none"> - розвивати уважне ставлення один до одного; - формувати позитивне ставлення до однолітка.
Сюжетно-рольова гра «Сім'я»	<ul style="list-style-type: none"> - розвивати вміння говорити самому; -розвивати самостійність дітей у здійсненні задуманого.

Під час використання дидактичних ігор у межах логопедичного заняття педагог може організувати гру в парах (частіше сильний зі слабким). Ігри в парах формують суб'єктивне ставлення дитини до однолітка, розвивають вміння відповідати на запитання партнера, а також вміння слухати і не перебивати один одного (Наприклад: гра "Запитання-відповідь"). Логопед пропонує розбитися дітям на пари. Правила гри такі:

1. Дитина, у якої м'ячик, ставить запитання і кидає його іншому гравцеві.

2. Партнер, спіймавши м'яч, відповідає на запитання і перекидає його назад, при цьому ставить власне запитання тощо. (Наприклад: «Яка твоя улюблена іграшка?» - «Заєць». «Якого він кольору?»- «Сірий, з блакитним бантом» тощо).

Так само педагог може проводити ігри з усією групою, з підгрупою. Такі ігри виховують емоційно-практичну взаємодію, формують почуття спільності та єдності в колективі (Наприклад: дидактична гра «Доскажи слово»). Логопед зачитує речення, а діти додають слова в кінці за змістом.

У процесі гри логопеду важливо організувати бесіду (обговорення почутого). Бесіда виховує вміння слухати запитання та відповіді, зосередити увагу на змісті, ввічливо відповідати та доповнювати. Наприклад, дітям пропонується навести й обговорити добре відомі їм випадки ввічливої, культурної поведінки і, навпаки, випадки порушеної поведінки, сварки. Розмовляючи з дітьми, необхідно спонукати їх думати і говорити. Ставлячи два-три запитання дати дитині висловитися. Це дає змогу педагогам зрозуміти, про що діти думають, що знають з особистого досвіду (Дидактична гра «Пригощайся»). Перед грою діти розглядають картинки. Закріплюються назви зображених овочів. Логопед показує картинку з фруктами, що складаються в коробку. Логопед дістає одну картинку і, звертаючись до дитини: «Пригощайся, Микито, солодким яблуком». А ти можеш відповісти: «Дякую. Я люблю яблука» або

«Дякую, я ситий. Можна я пригощу Олю?». Після пояснення умов гри діти по черзі виймають картинки і «пригощають» одне одного.

Дидактична гра «Ввічливі слова» проводиться з м'ячем у колі. Діти кидають один одному м'яч, називаючи ввічливі слова. Називають слова привітання (добрий день, вітаю, раді зустрічі з вами); подяки (дякую, будь ласка, будьте люб'язні); вибачення (вибачте, пробачте мені, перепршуюю); прощання (прощавай, до зустрічі, бувай, прощавай).

Таким чином, аналіз науково-методичної літератури дозволив відібрати ігри, що сприяють формуванню таких комунікативних умінь, як: вміння співпрацювати, вміння активно слухати, вміння переробляти інформацію, вміння висловлюватись.

3.3 Методичні рекомендації щодо розвитку комунікативних навичок засобами гри.

Реалізація методів розвитку комунікативних навичок дітей з порушеним мовленнєвим розвитком можлива лише у тісній взаємодії всіх фахівців освітнього процесу. У повсякденному житті дітям необхідно постійно розвивати свої комунікативні навички у взаємодії з учителями, батьками та однолітками.

Педагог, який працює з даною категорією дітей, повинен знати специфіку даного порушення, методи діагностики та корекції. Під час освітнього процесу постійно має проводитися робота з формування навичок спілкування в дітей [15]. Крім спеціально організованих, розвиток цих навичок має відбуватися навіть на прогулянці та під час режимних моментів. Необхідно постійно підштовхувати дітей до здійснення мовленнєвих дій.

Серед причин використання гри як засобу розвитку комунікативних навичок виділяють [22]:

- розвиток психічних процесів у дітей, зокрема комунікативних навичок;
- заохочування дітей до активно мовленнєвої діяльності та спонукання до спілкування один з одним;
- ігри допомагають зробити навчальний матеріал цікавим та веселим, створюючи робочий настрій;
- ігри сприяють розвитку соціальних взаємин та допомагають підготувати дитину до школи.

Робота з розвитку комунікативних навичок дітей із загальним недорозвитком мовлення засобами ігрової діяльності, як правило ведеться не один рік. Тож, на початку роботи слід ставити наступні задачі [38]:

1. Вчити дітей поваги та доброзичливості по відношенню один до одного:

- називати один одного на ім'я;
- використовувати в мовленні навички етикету;
- виходити з конфліктних ситуацій;
- допомагати один одному у процесі ігрової діяльності, проявляти дружні взаємовідносини.

2. Розвивати вміння самостійно організовувати ігровий процес:

- вчити домовлятися про зміни у грі;
- обирати ведучого гри за допомогою лічилки;
- вміти домовлятися про хід гри;
- прислуховуватися до інтересів інших під час гри;
- підбивати підсумки гри.

У своїй роботі з розвитку комунікативних навичок дошкільників ми рекомендуємо вихователям використовувати загальнодидактичні принципи, а також принципи систематичності, послідовності та індивідуального підходу.

Принцип системності та послідовності стосуються пристосування змісту, методів та прийомів діяльності вихователя до вимог, що пред'являються завдання на тому чи іншому етапі логопедичного впливу [35].

Поетапність роботи обумовлена уявленням комунікативних навичок в ігровій діяльності як системи, засвоєння її елементів відбувається взаємопов'язано та у певному порядку. Ігрова діяльність дітей із загальним недорозвитком мовлення розвивається лише під безпосереднім впливом навчальних слів дорослих на обов'язкового щоденного навчання. Зазвичай, ігрові дії відбуваються з обмеженим вербальним спілкуванням, що призводить до гри з обмеженим обсягом і сюжетом. Основні знання і враження ці діти отримують під час цілеспрямованої ігрової діяльності [36].

На початковому етапі роботи, слід використовувати ігри відносно простого змісту, а потім ускладнюються навчальні завдання, ігрові дії та правила.

Принципи індивідуального підходу передбачають врахування індивідуальних особливостей дитини. Принцип індивідуалізованого навчання вимагає вивчення мовленнєвого стану кожної дитини, рівня мовленнєвого розвитку та використання цих знань у своїй роботі [38].

Для індивідуального підходу до дітей під час ігрової діяльності ми рекомендуємо розуміти їх ставлення, інтереси до гри та характер участі кожної дитини в різних видах гри. Сором'язливі, нерішучі діти та активні діти з чіткими організаторськими здібностями вимагають особливої уваги до себе; діти з агресивною поведінкою не повинні залишатися поза увагою вихователя, оскільки такий стан психіки пов'язаний з рисами, що впливають на комунікативну активність:

- бідність та недеференційованість словникового запасу;
- специфіка або труднощі у використанні невербальних засобів спілкування

Ігри з розвитку комунікативних навичок проводять у системі, у таких напрямках:

- ігри на розвиток уміння співпрацювати;
- ігри на уміння активно слухати;
- ігри на уміння переробляти інформацію;
- ігри на розвиток самостійного мовлення.

Ігри з розвитку комунікативних навичок ми рекомендуємо проводити у формі «ігрових хвилинок», щоденно між заняттями, у спільній діяльності, під час прогулянок. У малоактивних дітей виникне інтерес до ігор, вони самостійно почнуть організовувати ігри та будуть лідерами серед них. Велика увага в роботі приділяється складності гри. Поступово дітей знайомлять з іграми за участю двох ведучих. У таку гру складно грати, правила нові, а модераторів не один, а два. Проте поступово діти вчаться погоджуватися з поглядами один одного на процес гри, намагаються контролювати себе в грі, дотримуватись правил [21].

Під час гри, у дітей виникають різні конфліктні ситуації. Багато разів гра зупиняється, і діти не можуть визначити, хто правий, а хто ні. Тому, з дітьми слід обговорювати ситуацію і знаходити різні способи вирішення конфліктів і проблем. Таким чином, діти вчаться допомагати один одному та оцінювати себе та своїх однолітків.

Через гру діти розвивають самооцінку та самоконтроль. Діти вчаться оцінювати себе відповідаючи на запитання в кінці гри:

- чи дотримувалися правила гри;
- чи уважно слухали ведучого;
- чи цікаво дітям гратися зі мною.

Під час проведення логопедичної роботи, діти розвивають:

- організаторські здібності та якості, якими може володіти лідер;
- уміння привертати увагу;

- вміння виконувати інструкції, йти на зустріч проханням і пропозиціям.

Групи під керівництвом лідера є найкращою та найприроднішою моделлю для спілкування дітей, прийняття норм спілкування та взаємодії з іншими [27]. У грі розуміння спільності тих чи інших проблем, їх спільне вирішення під час гри сприяє кращому засвоєнню соціальних норм, ролей, що відповідають їх статевого та соціального статусу.

Для повноцінного успішного навчально процесу дітей, також необхідна взаємодія з батьками. Для роботи з батьками з даної теми можна рекомендувати такі форми роботи:

- анкетування батьків;
- консультації;
- семінари – практикуми;
- індивідуальні консультації, пам'ятки та буклети в батьківський куточок;

Анкетування батьків проводиться за темою «Ігрова діяльність дитини вдома» (Додаток Б) з метою визначити вміння батьків грати з дітьми вдома та в які саме ігри батьки грають з дітьми.

Метою консультативного заняття для батьків є:

- навчити батьків грати з дітьми в рухливі та розвиваючі ігри;
- організувати ігрову діяльність правильно;
- навчити підводити підсумки гри.

Індивідуальні консультації з батьками є однією з найефективніших форм роботи. Батьки, які консультуються індивідуально, відкриті та довірливі, на цих зустрічах батьки отримують більш конкретні відповіді на свої запитання, пропозиції та рекомендації [36].

Батькам слід пам'ятати про те, що діти навчаючись у дошкільному закладі, також потребують допомоги й удома.

Перш за все, дітям з порушеним мовленнєвим розвитком постійно потрібна ситуація створення мотивації. Необхідно зацікавлювати дитину для здійснення будь-якої діяльності, зокрема комунікативної.

По-друге, дорослі повинні сприймати будь-яку дитину як особистість зі своєю думкою, бажаннями та правами.

По-третє, щоб запобігти виникненню у дітей негативних вербальних емоцій, ні в якому разі не можна їх карати і сварити за помилки, викликані порушеннями. Необхідно підтримувати дитину, допомагати їй, адже спільними зусиллями можна досягти позитивних результатів у всьому розвитку дошкільника.

По-четверте, необхідно постійно викликати емоційні реакції таких дітей шляхом демонстрації своїх. Нехай це виглядає десь награно, але це принесе лише позитивні результати для дитини. Батьки мають частіше обігрувати будь-які ситуації з дітьми, казкові історії тощо. Найкраще використовувати ті ситуації, які приємні дитині.

ВИСНОВКИ

У процесі проведеного дослідження ми дійшли до наступних висновків.

1. Аналіз загальнодидактичної, психологічної та спеціальної літератури зазначеної теми дослідження засвідчив, що комунікативні навички - це процес взаємодії між різними суб'єктами комунікації, за якого здійснюється обмін інформацією.

Формування комунікативних навичок проходить у декілька етапів:

- перший етап (довербальний) який формується у ранньому дитинстві. Дитина ще не розуміє звернену до неї мову, але в неї вже формуються передумови до вербального спілкування;

- другий етап (початкова вербальна комунікація), дитина починає розуміти звернене мовлення і починає вимовляти перші прості слова. Процес взаємодії, який виникає між дітьми через іграшки чи інші предмети, це перша форма соціального спілкування між ними.

- останній третій етап – етап розгорнутої вербальної комунікації.

2. Характеризуючи особливості комунікативних навичок дітей з мовленнєвими порушеннями, можна сказати, що для них характерна знижена мотивація до спілкування з дорослими та однолітками, труднощі з використанням невербальних засобів спілкування, шаблонність, необґрунтовані паузи у мовленнєвих висловлюваннях, нездатність оцінювати висловлювання інших, порушення поведінки, негативізм до власного мовленнєвого дефекту. Головним значенням комунікативних навичок є ефективне спілкування дитини з однолітками як частина її соціалізації, а також ефективне спілкування дитини з дорослими як запорука успішності освіти та виховання дошкільника.

3. У процесі констатувального експерименту в дошкільників з порушеним мовленнєвим розвитком виявлено переважно низький рівень сформованості комунікативних навичок. Серед особливостей

сформованості комунікативних навичок у зазначеній категорії дітей можна відмітити: труднощі використання власного мовлення, низький рівень комунікативно пізнавальної потреби у спілкуванні, низький рівень спільної діяльності з однолітками, недостатність лексико-граматичних засобів мови.

4. Комунікативний розвиток дошкільників здійснюється через гру як домінуючу діяльність дитини. Гра відіграє важливу роль у формуванні комунікативної компетенції дошкільника з порушеним мовленнєвим розвитком. Вона володіє необхідними педагогічними можливостями: організовує зворотній зв'язок із дошкільником для побудови діалогу, дає змогу індивідуалізувати мовленнєву діяльність, збагачує емоціями виразність мовлення, поповнює словниковий запас, формує мовленнєве висловлювання.

5. На основі аналізу психолого-педагогічної літератури та результатів констатувального експерименту, нами було розроблено методичні рекомендації щодо розвитку комунікативних навичок дошкільників засобами ігрової діяльності. Реалізація методів розвитку комунікативних навичок дітей з порушеним мовленнєвим розвитком можлива лише у тісній взаємодії всіх фахівців освітнього процесу. У повсякденному житті дітям необхідно постійно розвивати свої комунікативні навички у взаємодії з учителями, батьками та однолітками.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. American Psychiatric Association. Diagnostic and statistical manual of mental disorders: DSM-5. 5th ed. Washington, DC: *American Psychiatric Association*. 2013. URL: https://www.researchgate.net/publication/323885149_Particularities_of_speech_readiness_for_schooling_in_preschool_children_having_general_speech_underdevelopment_A_social_and_pedagogical_aspect
2. N. Nasiri, A. Rashed, S. Shirmohammadi. A serious game for children with speech disorders and hearing problems. 2017 URL: https://www.researchgate.net/publication/317420765_A_serious_game_for_children_with_speech_disorders_and_hearing_problems
3. Particularities of speech readiness for schooling in pre-school children having general speech underdevelopment: A social and pedagogical aspect. *Social Studies Education Research*. 2018, P.89-105
URL: https://www.researchgate.net/publication/323885149_Particularities_of_speech_readiness_for_schooling_in_preschool_children_having_general_speech_underdevelopment_A_social_and_pedagogical_aspect
4. Pennington BF, Bishop DVM. Relations among speech, language, and reading disorders. *Annual Review of Psychology*. 2009, №60, P.283-306. URL: <https://www.annualreviews.org/doi/abs/10.1146/annurev.psych.60.110707.163548>
5. Shikhotarova O.B. The value of dramatization in the formation of emotional vocabulary in children of preschool age with general

- underdevelopment of speech III level.
Education, innovation, research as a resource for community development. 2018, 209-216 URL:
https://phsreda.com/en/article/21646/discussion_platform
6. Udayan K. Shah, *Communication Disorders in Children.* Sidney Kimmel Medical College. 2022 URL:
<https://www.msmanuals.com/professional/pediatrics/miscellaneous-ear,-nose,-and-throat-disorders-in-children/communication-disorders-in-children>
 7. Андрусишина Л. Є. Особливості інтелектуального розвитку дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення : дис. канд. психол. наук:19.00.08. Київ, 2012. 283 с.
 URL: <https://mydisser.com/en/catalog/view/12560.html>
 8. Бех І. Д. Виховання особистості. К. : Либідь, 2003. 187 с
 9. Богущ А. М. Дошкільна лінгводидактика : Теорія і практика. З : Просвіта, 2000. 216 с.
 10. Богущ А. М. Мовленнєвий розвиток дітей від народження до 7 років : монографія. К. : Слово, 2004. 374 с URL:
<https://vseosvita.ua/library/alla-bohush-movlennievyyi-rozvytok-ditei-vid-narodzhennia-do-7-rokiv-monohrafiia-2-e-vydannia-k-vydavnychi-dim-slovo-2010-374-s-592739.html>
 11. Богущ А. М. Мовленнєвий компонент дошкільної освіти. Х. : Ранок, 2012. 234 с.
 12. Богущ А. М. Формування мовної особистості на різних вікових етапах. О : ПНЦ АПН України, 2008. 272 с.
 13. Бучківська В.В. Взаємини в дитячому колективі – умова особистісно – орієнтованого педагогічного процесу. Педагогіка і психологія. 2000. №1 С. 72-77.

14. Васьківська Г.Є. Формування комунікативної компетентності особистості як основна проблема сучасної лінгводидактики. РОЗДІЛ II. Теорія навчання. 2016. С.33-38.
15. Вінокурова О. В. Вплив мовленнєвих порушень на особистість, поведінку та емоційно-волову сферу дитини. Науковий часопис. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2014. №28. С. 37-41. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/7678>
16. Гаврилов О. В. Особливі діти в закладі та соціальному середовищі: навчальний посібник. КП: Аксіома, 2009. 308 с URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/inkluzyvne-navchannya/2003-p-zbirka.doc>
17. Гаспарова Є. М. Відображення соціальних взаємин у грі. Дошкільне виховання, 2009. № 8. 179 с.
18. Данілавічюте Е.А. Діагностика стану сформованості складових мовленнєвої діяльності, що зумовлюють оволодіння навичок читання. Теорія і практика сучасної логопедії. Київ : Актуальна освіта, 2006. Вип.3. С.119-136.
19. Денисенко О.І. Розвиток навичок комунікабельності у дітей дошкільного віку. Черкаси: ЧОІПОПП ЧОР, 2012. 32 с. URL: <http://library.ippro.com.ua/attachments/article/244/%D0%9A%D0%BE%D0%BC%D1%83%D0%BD%D1%96%D0%BA%D0%B0%D0%B1%D0%B5%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C%20%D1%96%D0%BD%D0%BA%D0%BB%D1%8E%D0%B7%D1%96%D1%97%20%D0%B4%D0%BE%D1%88%D0%BA%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%8F%D1%82.pdf>
20. Дичківська І. Інноваційні педагогічні технології: навч. посібник. – К.: Академвидав, 2004. 352 с.

21. Каптерев П.Ф. Про дитячі ігри і розваги. Народна освіта, 2009. №10. 240 с.
22. Конопляста С. Ю., Сак Т. В. Логопсихологія К.: Знання, 2010. 293 с.
23. Логопедія: підручник / за ред. М.К.Шеремет. К.: Слово, 2018. 701 с.
24. Манько Н.В. Діагностика та корекція мовленнєвого розвитку дітей раннього віку: наук.-метод. посіб. К.: КНТ, 2008. 256с.
URL: [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=REF&P21DBN=REF&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=fullwebr&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=A=&S21COLORTERMS=1&S21STR=%D0%9C%D0%B0%D0%BD%D1%8C%D0%BA%D0%BE%20%D0%9D\\$](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=REF&P21DBN=REF&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=fullwebr&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=A=&S21COLORTERMS=1&S21STR=%D0%9C%D0%B0%D0%BD%D1%8C%D0%BA%D0%BE%20%D0%9D$)
25. Мартиненко І.В. До проблеми порушень комунікації у дітей із важкими порушеннями мовлення. К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2010. № 16. С. 288–290. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/12282>
26. Мартиненко І.В. Особливості міжособистісної комунікації у дітей із нормальним та пошкодженим мовленнєвим розвитком: науковий часопис, 2013. №24. С. 321-325 URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Nc_hnpu_019_2013_24_70
27. Мартиненко І.В. Психологічні засади формування комунікативної діяльності дітей старшого дошкільного віку з системними порушеннями мовлення. : дис. канд. психол. Наук.19.00.08. Київ, 2017. 496 с. URL:

- https://npu.edu.ua/images/file/vidil_aspirant/dicer/%D0%94_26_053.23/Martynenko.pdf
28. Марченко І.С., Пузир Т.Ю. Активізація мовленнєвого спілкування дітей із загальним недорозвиненням мовлення. Збірник наук.прац. 2010.№15.С.156-160
29. Піроженко Т.О. Комунікативно – мовленнєвий розвиток дошкільника. Т: Мандрівець, 2010. 152 с.
30. Полька Н. С. Оцінка фізичного та психічного розвитку дітей дошкільного віку К: Знання України, 2007. 30 с.
31. Рібцун Ю. В. Дошкільнятко: корекційно-розвивальна та навчально-виховна робота з дітьми з фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення: навч.- метод. посіб. Київ, 2014. 238с. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/32307429.pdf>
32. Рібцун Ю. В. Предметно-розвивальне середовище у молодшій логопедичній групі для дітей із ЗНМ : навч.-метод. посіб. К. : Освіта України, 2010. 50 с. URL: <http://docplayer.net/31440396-Yuliya-ribcun-predmetno-rozvivvalne-seredovishche-u-molodshiy-logopedichniy-grupi-dlya-ditey-iz-znm.html>
33. Рібцун Ю.В. Організація ігрової діяльності дітей з порушеннями мовленнєвого розвитку. Дошкіль. виховання. 2018. №1. С. 12-15 URL: https://logoped.in.ua/wp-content/uploads/2018/10/Dv_2018-01-%D0%A0%D1%96%D0%B1%D1%86%D1%83%D0%BD.pdf
34. Різун В. В. Теорія масової комунікації. К. : Просвіта, 2008. 260 с. URL: http://filelibsnu.at.ua/navchalno-metod/jurnalistika/Teoriya_mas_com.pdf
35. Скрипченко О.В., Долинська Л.В. Вікова та педагогічна психологія. К: Главник, 2001. 309 с.

36. Тищенко В. В. Як навчити дитину правильно розмовляти: від народження до 5 років : поради батькам . К. : Літера ЛТД, 2006. 128 с.
37. Трофаїла Н.Д. Емоційний розвиток дітей дошкільного віку. Педагогічні науки. Вип. 1.45. 2014, С. 155-158. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Nvmdup_2014_1.45_35
38. Трофименко Л. І. Діагностика та корекція загального недорозвитку мовлення у дітей дошкільного віку: Навч.-метод. посібн. К: 2014. 72 с.
39. Трофименко Л. І. Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ. Київ: «Актуальна освіта», 2013. 108 с. URL : <https://lib.iitta.gov.ua/10502/1/Trofimenko5.pdf>
40. Трофименко Л.І. Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення: програм.-метод. компл. К.: Актуальна освіта, 2013. 256 с.

ДОДАТКИ

Додаток А. Методика «Картинки» О.О. Смирнової.

Рис. 1

Рис. 2

Рис. 3

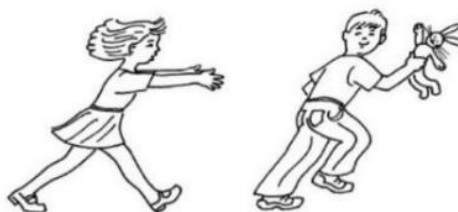

Рис. 4

Рис. 5

Додаток Б. «Ігрова діяльність дитини»

Анкета для батьків

Шановні батьки!

Просимо Вас узяти участь в анкетуванні в рамках розвитку співробітництва дитячого садка та сім'ї в галузі розвитку ігрової діяльності дітей.

1. Що подобляє робити Ваша дитина вдома у вільний час?

- a) дивитися телевізор
- b) гуляти на вулиці
- c) грати з іграшками
- d) грати в комп'ютерні ігри
- e) Інше _____

2. Чи є у Вашої дитини улюблена гра?

- a) Так, _____
- b) Ні
- c) Не знаю

3. У які ігри подобляє грати Ваша дитина вдома?

- a) Настільно - друковані
- b) Рухливі
- c) Сюжетно-рольові
- d) Дидактичні
- e) Театралізовані

4. Чи вважаєте Ви, що дії дитини з іграшкою - це гра?

- a) Так
- b) Ні
- c) Важко відповісти

5. Чи граєте Ви з дитиною вдома?

- a) Так
- b) Ні

- c) Іноді
- d) Дитина самостійно організовує ігри

6. Назвіть останню гру, в яку Ви грали всією сім'єю.

7. Чи вважаєте Ви, що гра допомагає дитині розвиватися?

- a) Так
- b) Ні
- c) Важко відповісти

8. Чи знаєте Ви, що в грі дитина відображає свій соціальний досвід?

- a) Так
- b) Ні
- c) Важко відповісти

9. Чи відображає дитина у своїй грі події, які відбуваються в родині?

- a) Так
- b) Ні
- c) Важко відповісти

10. Звідки, на ваш погляд, дитина бере сюжети для своїх ігор?

- a) Зі спостережень
- b) Із мультфільмів
- c) Із книжок
- d) Інше

11. Чи вважаєте Ви, що спільна гра з дитиною виховує в неї якості, необхідні в майбутньому?

- a) Так
- b) Ні
- c) Важко відповісти

12. Чи вважаєте Ви, що безконтрольний перегляд мультфільмів негативно позначаються на дитячій психіці

- a) Так
- b) Ні
- c) Важко відповісти

13. Чи часто Ви, на прохання дитини пограти з нею, пропонуєте їй гру на комп'ютері?

- a) Часто
- b) Завжди
- c) Іноді
- d) Не буває таких випадків

14. Скільки часу Ви дозволяєте дитині проводити за комп'ютером і телевізором на день? _____

15. Скільки часу Ви самі проводите за комп'ютером і телевізором на день?

- a) 30 хвилин
- b) 2 години і більше
- c) Увесь вечір

16. Чи вважаєте Ви, що дитина в усьому наслідує дорослих, які її оточують?

- a) Так
- b) Ні
- c) Важко відповісти

17. Чи викликає у Вас занепокоєння бажання дитини постійно грати в комп'ютерні ігри?

- a) Так
- b) Ні
- c) Важко відповісти

18. Чи бувають у Вас у сім'ї такі ситуації, коли дитина хоче пограти в якусь комп'ютерну гру, а Ви захоплюєте її грою зі свого дитинства?

- a) Так

- b) Ні
- c) Важко відповісти

19. Які емоції відчуває дитина від спільної гри з батьками?

- a) Позитивні
- b) Негативні
- c) Не знаю, не граємо у спільні ігри

Додаток В.

КОДЕКС АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ ХЕРСОНЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Я, Сікорська Валерія Сергіївна, учасник(ця) освітнього процесу Херсонського державного університету, **УСВІДОМЛЮЮ**, що академічна доброчесність – це фундаментальна етична цінність усієї академічної спільноти світу.

ЗАЯВЛЯЮ, що у своїй освітній і науковій діяльності **ЗОБОВ'ЯЗУЮСЯ**:

- дотримуватися:
 - вимог законодавства України та внутрішніх нормативних документів університету, зокрема Статуту Університету;
 - принципів та правил академічної доброчесності;
 - нульової толерантності до академічного плагіату;
 - моральних норм та правил етичної поведінки;
 - толерантного ставлення до інших;
 - дотримуватися високого рівня культури спілкування;
- надавати згоду на:
 - безпосередню перевірку курсових, кваліфікаційних робіт тощо на ознаки наявності академічного плагіату за допомогою спеціалізованих програмних продуктів;
 - оброблення, збереження й розміщення кваліфікаційних робіт у відкритому доступі в інституційному репозитарії;
 - використання робіт для перевірки на ознаки наявності академічного плагіату в інших роботах виключно з метою виявлення можливих ознак академічного плагіату;
- самостійно виконувати навчальні завдання, завдання поточного й підсумкового контролю результатів навчання;
- надавати достовірну інформацію щодо результатів власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використаних методик досліджень та джерел інформації;
 - не використовувати результати досліджень інших авторів без використання покликань на їхню роботу;
 - своєю діяльністю сприяти збереженню та примноженню традицій університету, формуванню його позитивного іміджу;
 - не чинити правопорушень і не сприяти їхньому скоєнню іншими особами;
 - підтримувати атмосферу довіри, взаємної відповідальності та співпраці в освітньому середовищі;
 - поважати честь, гідність та особисту недоторканність особи, незважаючи на її стать, вік, матеріальний стан, соціальне становище, расову належність, релігійні й політичні переконання;
 - не дискримінувати людей на підставі академічного статусу, а також за національною, расовою, статевою чи іншою належністю;
 - відповідально ставитися до своїх обов'язків, вчасно та сумлінно виконувати необхідні навчальні та науково-дослідницькі завдання;
 - запобігати виникненню у своїй діяльності конфлікту інтересів, зокрема не використовувати службових і родинних зв'язків з метою отримання нечесної переваги в навчальній, науковій і трудовій діяльності;
 - не брати участі в будь-якій діяльності, пов'язаній із обманом, нечесністю, списуванням, фабрикацією;
 - не підроблювати документи;
 - не поширювати неправдиву та компрометуючу інформацію про інших здобувачів вищої освіти, викладачів і співробітників;
 - не отримувати і не пропонувати винагород за несправедливе отримання будь-яких переваг або здійснення впливу на зміну отриманої академічної оцінки;
 - не залякувати й не проявляти агресії та насильства проти інших, сексуальні домагання;
 - не завдавати шкоди матеріальним цінностям, матеріально-технічній базі університету та особистій власності інших студентів та/або працівників;
 - не використовувати без дозволу ректорату (деканату) символіки університету в заходах, не пов'язаних з діяльністю університету;
 - не здійснювати і не заохочувати будь-яких спроб, спрямованих на те, щоб за допомогою нечесних і негідних методів досягати власних корисних цілей;
 - не завдавати загрози власному здоров'ю або безпеці іншим студентам та/або працівникам.

УСВІДОМЛЮЮ, що відповідно до чинного законодавства у разі недотримання Кодексу академічної доброчесності буду нести академічну та/або інші види відповідальності й до мене можуть бути застосовані заходи дисциплінарного характеру за порушення принципів академічної доброчесності.

15.11.2022

(дата)

(підпис)

Валерія Сікорська

(ім'я, прізвище)